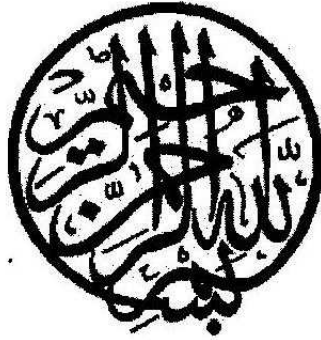

الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية

تأليف : ضياء الدين ابومحمد عبدالله بن أحمد مالقي (ابن بيطار)
(٥٩٣-٦٤٦ هجرى قمرى)

مقدمه و تصحيح: دكتور احسان مقدس .

سرشناسه: ابن بیطار، عبدالله بن احمد - ۶۴۶ ق.

عنوان و نام پدیدآور: الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية / تألیف ابن بیطار؛ مقدمه و تصحیح احسان مقدس.

مشخصات نشر: تهران : نیلوبرگ، ۱۳۹۴ .

مشخصات ظاهری: ۱۲۱۸ ص .

فروست: طب سنتی ؛ ۵

شابک: 978-600-6222-30-1

وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا

یادداشت : عربی .

موضوع: داروشناسی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: داروشناسی - دایره المعارف ها

موضوع: پزشکی سنتی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزوده: مقدس، احسان، ۱۳۴۱ - مصحح، مقدمه نویس

رده بندی کنگره: ۲/ ۱۳۹۴ ج ۱۶ / الف / ۱۲۸/۳ R

رده بندی دیویی: ۶۱۵ / ۳۲۱

شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۱۹۰۴۲

انتشارات نیلوبرگ

الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية

تألیف: ابومحمد عبدالله بن احمد مالقی (ابن بیطار)

مقدمه و تصحیح: دکتر احسان مقدس

ناشر: انتشارات نیلوبرگ

صفحه آرای: نیلوبرگ

نوبت چاپ: اول - مهرماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

چاپخانه: نسیم

قیمت: ۴۰۰۰۰۰۰ ریال

صحافی: نسیم

ISBN:978-600-6222-30-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۲-۳۰-۱

مرکز پخش :

انتشارات نیلوبرگ: موبایل ۰۹۱۲۵۱۰۸۳۸۷

فهرست

۷	مقدمه
۹	زندگی نامه ابن بیطار
۹	سفرهای ابن بیطار
۱۰	جایگاه علمی ابن بیطار
۱۲	روش کار ابن بیطار
۱۲	مؤلفات ابن بیطار
۱۴	کتاب الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية
۱۵	چاپ های مختلف کتاب الجامع
۱۶	نمونه اغلاط چاپ سنگی
۱۹	متن کتاب الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية
۱۹	مقدمه مؤلف
۲۱	حرف الالف
۱۳۷	حرف الباء
۲۳۴	حرف التاء
۲۵۹	حرف الثاء
۲۶۹	حرف الجیم
۳۱۰	حرف الحاء
۳۷۹	حرف الخاء
۴۴۲	حرف الدال
۵۰۵	حرف الذال
۵۱۵	حرف الراء
۵۴۸	حرف الزاء
۵۹۸	حرف السين

٦٧٠	حرف الشين
٧١٧	حرف الصاد
٧٤٢	حرف الضاد
٧٤٧	حرف الطاء
٧٧٨	حرف الظاء
٧٨١	حرف العين
٨٢٩	حرف الغين
٨٤٢	حرف الفاء
٨٧٨	حرف القاف
٩٤٤	حرف الكاف
١٠٢٠	حرف اللام
١٠٧٣	حرف الميم
١١٥٧	حرف النون
١١٨١	حرف الواو
١١٩١	حرف الهاء
١٠٢٤	حرف الياء

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

نوشتارهای علمی نیاکان در زمینه های مختلف علم و دانش برگ‌های زرینی از تمدن اسلامی عربی به شمار می روند. معرفی، تصحیح و تحقیق در مورد این نوشتارها می تواند جامعه را با توشه ها و اندوخته کهن علمی آشنا سازد. امروزه به لطف استفاده وسیع ابزارهای مختلف ارتباط جمعی و امکان دسترسی به تصاویر نسخ خطی در کتابخانه های دیجیتالی سراسر جهان، امکانات خوبی برای افراد دانش پژوه و محقق فراهم آمده است که امید است دانشجویان و دانش پژوهان به این موضوع توجه کافی مبذول نموده و هرچه بیشتر و بیشتر با مراجعه به این گنجینه گرانبها، منابعی را که تا امروزه شناخته شده نبود و یا کمتر مطرح شده بود، یافته و پس از تحقیق و بررسی در اختیار علاقه مندان قرار دهند.

ابومحمد عبدالله مالقی (ابن بیطار) یکی از بزرگان طب قدیم است که متأسفانه در کشور ما چندان شناخته شده نیست و تلاش خواهد شد تا در مقدمه به شرح حال و زندگی او پرداخته شود. مهم ترین اثر ابن بیطار کتاب «الجامع لمفردات الاغذیه و الادویه» می باشد که یکی از امهات متون طب سنتی به شمار می رود و نگارنده تلاش نموده است که نسخه ای صحیح و مناسب به خواننده ارائه شود، به این امید که روزی ترجمه کاملی از این کتاب در دسترس خوانندگان فارسی زبان قرار گیرد.

من الله التوفیق و علیه التکلان

دکتر احسان مقدس

شهریور ماه ۱۳۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم

زندگی نامه ابن بیطار

ضیاء الدین أبو محمد عبدالله بن احمد مالقی، منسوب به شهر مالقه در اندلس^۱، معروف به ابن بیطار یکی از دانشمندان برجسته ملسمان در اواخر قرن ششم است که تاریخ دقیق تولد وی در مالقه مشخص نیست و برخی تاریخ تولد وی را ۵۹۳ هجری قمری دانسته اند. لقب وی «ابن البیطار» و «العشّاب» بود و علت لقب وی به ابن البیطار این است که بیطار در لغت عرب به معنی دامپزشک است و علت تسمیه بدان علت بود که پدرش دامپزشکی مشهور در اندلس بود و اما العشّاب در لغت عرب به معنی داروشناس داروهای گیاهی است که این لقب به علت تبحر فوق العاده وی در شناخت گیاهان دارویی بر وی اطلاق شده است.

ابن بیطار آموزش های اولیه خود را در حوالی سال ۶۱۷ هجری قمری در شهر اشبیلیه اندلس و در نزد علمای آن شهر نظیر: ابوالعباس نباتی و عبدالله بن صالح و ابی الحجاج فراگرفت. مهم ترین استاد وی همان ابوالعباس احمد بن محمد بن فرج نباتی معروف به «ابن الرومیه» و مؤلف کتاب «الرحله» است که تا قرن ها یکی از منابع مهم پزشکی باقی ماند.

ابن بیطار عاقبت در ماه شعبان ۶۴۶ هجری قمری در شهر دمشق سوریه درگذشت و نقل است که علت درگذشت وی مسمومیت با گیاهی ناشناخته بود که ابن بیطار تلاش داشت که از مصرف دارویی آن آگاه شود.

سفرهای ابن بیطار

علاقه زیاد ابن بیطار به دانش آموزی و تجربه اندوزی باعث شد که او سفرهای متعددی به کشورهای مختلف اسلامی نماید، وی پس از کسب آموزش های اولیه در شهرهای مختلف اندلس در حدود سال ۶۱۸ هجری قمری رهسپار کشورهای شرق اسلامی گردید و این زمان چهار سال بعد از سفر استاد وی ابوالعباس نباتی در حدود ۶۱۴ هجری قمری به سوی شرق بود. ابن بیطار در مرحله نخست سفر، وارد کشورهای غرب قاره آفریقا شد و در آن جا با داروسازان و گیاه شناسان ساکن در آن کشورها و همچنین گیاهان طبی محلی آن مناطق و نام های محلی آنها آشنا شد.

۱. امروزه این شهر به نام مالاکا شناخته می شود و یکی از شهرهای جنوبی کشور اسپانیا به شمار می رود.

ابن بیطار سپس راهی آسیای صغیر شده و وارد انطاکیه شد و پس از آن که مدتی را در آن شهر گذراند، عازم سوریه شده و سپس به مصر رفته و از آن جا رهسپار حجاز، غزه، قدس و بیروت شده و بنا به اظهارات یکی از مستشرقین از یونان نیز دیدن نمود.

این سفرهای طولانی باعث بازشدن افق علمی ابن بیطار در زمینه گیاهان دارویی شد و همچنین سبب آشنایی وی با گونه‌های مختلف گیاهان دارویی و اکتشاف گونه‌های جدید شد. او در این سفرها با دانشمندان زیادی نظیر نفیس الدین و تاج الدین بلغاری و غیره ملاقات داشته است.

جایگاه علمی ابن بیطار

ابن بیطار در مصر به دربار پادشاه ایوبی الملک الکامل^۱ که حکمران مصر و سوریه بود در آمد و «الملک الکامل» در زمینه گیاهان دارویی به وی اعتماد کامل نمود و در سال ۶۲۸ هجری قمری او را به منصب رئیس داروشناسان و داروفروشان در مصر برگزید و سپس وی را به عنوان رئیس پزشکان مصر انتخاب نمود. خدمت خالصانه ابن بیطار به «الملک الکامل» باعث شد که پس از درگذشت او، پسرش «الملک الصالح نجم الدین ایوب»^۲ نیز ابن بیطار را به کار بگمارد و در دوران حکمرانی وی بود که شهرت ابن بیطار به عنوان پزشک و داروشناس مجرب دربار در سرتاسر مصر و شام پخش و منتشر شد.

وضعیت سیاسی دوره ابن بیطار وضعیتی ناخوشایند و لبریز از هرج و مرج بود. در اندلس حکومت «موحدین» در حال سقوط بود و آخرین پادشاه آنان محمد الناصر (۵۹۶-۶۱۱ هجری قمری) در برابر لشکریان مسیحی شکست خورده و به مراکش فرار کرد و پس از وی تعدادی از حکام محلی در اندلس به قدرت رسیدند ولی عاقبت یکی پس از دیگری سقوط کردند تا آن که عاقبت در سال ۶۶۸ هجری قمری دولت موحدین به صورت کامل سقوط کرد و به تدریج حکومت‌های محلی

۱. الملک الکامل، ناصر الدین محمد بن الملک العادل ابی بکر بن ایوب ملقب به ابی المعالی (۵۷۶-۶۳۵ قمری) پنجمین پادشاه از سلاطین ایوبی که از سال ۱۲۱۸م تا ۱۲۳۸م به سلطنت نشست و بیت المقدس را به صلیبی ها واگذار نمود. در دوران حکومت وی دولت ایوبی توسعه فراوانی یافت. وی علاقه فراوانی به ادبا، شعرا، نویسندگان و علما داشت و عاقبت در شهر دمشق درگذشت.

۲. الملک الصالح، نجم الدین ایوب بن الملک الکامل محمد بن الملک العادل ابی بکر بن ایوب ملقب به ابی الفتح (۶۱۳-۶۴۷ قمری) ششمین پادشاه از سلاطین ایوبی، جنگ های شدیدی با لوئیس نهم پادشاه فرانسه که رهبری صلیبیان را برعهده داشت، نمود و در هنگام تصرف شهر دیباط توسط صلیبی ها درگذشت و همسرش شجره الدر جانشین وی شد.

اندلس به دست مسیحیان افتاد تا آن که عاقبت در سال ۸۹۷ هجری قمری این کشور کاملاً به دست مسیحیان افتاد.

در عراق خلافت عباسیان رو به ضعف نهاده و ایرانیان و ترک‌ها قدرت را در دست داشتند. از سوی دیگر در شرق کشورهای اسلامی چنگیزخان بر بخارا و سمرقند و بلخ مستولی شده و دست به کشتار مردم بی‌گناه آن می‌زد و جانشینان وی پس از آن که توانستند بر ایران سیطره یابند عاقبت در حوالی سال ۶۳۵ هجری قمری تلاش کردند که به بغداد نزدیک شوند و بالاخره بغداد در سال ۶۵۶ هجری توسط مغولان فتح شد و خلافت عباسی منقرض گردید.

وضعیت دانشمندان در این دوره تاریخی بسیار آشفته و نابسامان بود ولی از سوی دیگر ترجمه آثار علمی و فلسفی و طبی از زبان‌های مختلف به زبان عربی باعث شد تا افق‌های وسیعی در برابر دیدگان دانشمندان اسلامی گشوده شود و آنان با علوم و معارف مختلف ملل جهان آشنا شوند و تألیفات ارزشمندی در تمامی زمینه‌های علمی از خود به یادگار بگذارند.

در بین پزشکان نامدار اسلامی ابن بیطار جایگاه رفیع و بلندی داشته است و ابن ابی اصیبعه شاگرد ابن بیطار که سال‌های متمادی در خدمت استاد بوده و به همراه وی در اطراف دمشق به جستجوی گیاهان طبی پرداخته بود در کتاب معروف خود «عیون الأنباء فی طبقات الاطباء» مطالب مشروحی در باره روش کار، روش تحقیق و مطالعه و خصایل اخلاقی استاد خود آورده است و در این باره می‌گوید: اولین ملاقات من با ابن بیطار در سال ۶۳۳ هجری قمری در دمشق اتفاق افتاد و از برخورد خوب و اخلاق عالی و صفات حسنه و کمال مروت و درایت و کرامت نفس وی چیزهایی دیدم که هر کسی را به تعجب وادار می‌دارد و به وسیله او در اطراف دمشق با بسیاری از گیاهان طبی آشنا شدم و در نزد وی کتابش «تفسیر اسماء ادویه کتاب دیسقوریوس» را خواندم و از فراوانی دانش و درایت و قدرت فهم وی مطالب زیادی دریافتم و دانستم که وی علاوه بر کتاب‌های ادویه مفردة دیسقوریوس، جالینوس و غافقی، بسیاری دیگر از کتاب‌های داروشناسی را خوانده و به خوبی از آن نقل قول می‌کند. وی ابتدا آن چه را که دیسقوریوس در کتابش ذکر کرده بود با لفظ یونانی آن که در بلاد روم آموخته بود نقل می‌کرد و پس از شرح توصیف دیسقوریوس، به شرح آن دارو توسط حکمای متأخر می‌پرداخت و موارد نادرستی که برخی در باره آن دارو ذکر کرده بودند را متذکر می‌شد و جالب این بود که من بعدها که به کتاب دیسقوریوس و یا جالینوس مراجعه می‌کردم آن مطالب را به عینه در مقاله‌ای که او ذکر کرده بود و به همان لفظ می‌یافتم.

روش کار ابن بیطار

روش کار ابن بیطار روشی بسیار دقیق و علمی و متکی بر تحقیقات و مطالعات میدانی و آزمایش بر روی بیماران بود که این موضوع را در مقدمه کتاب «الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية» به دقت ذکر می‌کند و بیان می‌کند که در این راه از شش غرض و هدف پیروی می‌کرده است. مهم‌ترین کتاب ابن بیطار همین کتاب «الجامع لمفردات الادویه و الاغذیه» می‌باشد که یکی از مهم‌ترین کتاب‌های داروشناسی اسلامی است که کمتر کتابی به جامعیت آن می‌رسد.

مؤلفات ابن بیطار

همانند سایر پزشکان نامدار مسلمان، ابن بیطار در نوشتن کتاب و رساله‌های متعدد کوتاهی نکرده و آثار بسیاری از خود بر جای گذاشت که مهم‌ترین این آثار به شرح زیر می‌باشند:

۱. الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية

کتابی جامع و کامل در زمینه داروهای گیاهی است که ابن ابی اصیبعه معتقد است که تا آن دوران کتابی کامل‌تر و جامع‌تر از آن در باره ادویه مفرده نوشته نشده است و ابن بیطار آن را در دورانی که در مصر اقامت داشته نوشته و آن را به «الملک الصالح نجم الدین ایوب» اهدا کرده است. مستشرق آلمانی ماکس مایرهوف معتقد است که منبع اصلی کتاب الجامع ابن بیطار، کتاب احمد غافقی است که در سال ۵۵۰ هجری قمری درگذشته است، اما با نگاهی دقیق‌تر به کتاب می‌توان استفاده ابن بیطار از تمامی منابع علمی روزگار را مشاهده کرد و در ذیل بسیاری از مواد و گیاهان دارویی اظهارات مستند و علمی وی را مشاهده کرد که معمولاً به صورت «فنعول» ، «اقول» و «لی» ذکر می‌شود. این اظهارات تمامی از تجارب تحقیقاتی و بالینی ابن بیطار سرچشمه می‌گیرد و باعث شده که بر غنا و اهمیت کتاب بیفزاید، همچنین ابن بیطار به نادرستی گفته‌های بسیاری از دانشمندان و مترجمان نظیر: حنین بن اسحاق و محمد بن زکریا رازی و حتی غافقی نیز اشاره کرده است که آنان چگونه صفت یک گیاه را به گیاه دیگر داده اند و یا این که در مورد مشخصات طبی گیاه معینی به نادرستی مطالبی را ذکر کرده اند.

البته ابن بیطار در مقدمه کتاب الجامع ، منابع خود را به وضوح بیان می‌کند و اظهار می‌کند که : « در نگارش کتاب الجامع تمامی مطالب وارده در مقالات پنج گانه کتاب فاضل «دیسقوریدوس» را عیناً آوردم و همین کار را در باره تمامی مطالبی که فاضل جالینوس در شش مقاله از مفردات خود ذکر کرده است انجام دادم».

بر اساس مقدمه مذکور می توان چنین نتیجه گرفت که شالوده کتاب الجامع ابن بیطار متکی بر سه کتاب الحشایش دیسقوریدوس، مفردات جالینوس و «جامع المفردات» غافقی است. البته منابع کتاب ابن بیطار محدود به سه منبع فوق نمی شود، بلکه شامل ده ها کتاب و رساله دیگر از کتب و رسائل سایر اطباء یونانی، سریانی، ایرانی و عرب نیز می شود که خوشبختانه ابن بیطار با امانت داری علمی تمامی منابع خود را ذکر نموده است.

از مهم ترین مشخصاتی که برای کتاب جامع ابن بیطار می توان شمرد، ذکر بسیاری از آثار طبی پیشینیان است که متأسفانه امروزه نسخه ای از آن آثار برجای نمانده است به طوری که برای مثال ابن بیطار بخش های زیادی از کتاب «الغنی و التمام» اسحاق بن عمران، و بخش های زیادی از مقاله «الطین المتقل» محمد بن زکریای رازی را در کتاب خود آورده است که هر دوی آن ها جزو آثار مفقوده به شمار می روند.

کتاب الجامع برای اولین بار در سال ۱۲۹۱ هجری قمری مصادف با ۱۸۷۴ میلادی در چهار جلد در قاهره به صورت چاپ سنگی منتشر شد و چاپ مذکور پایه و اساس کار ما در ارائه این کتاب بوده است.

این کتاب توسط «لوسیان لولکیر» به زبان فرانسه ترجمه شد و «ابن منظور» مؤلف لسان العرب، اقدام به نگارش مختصری از کتاب الجامع نمود که نسخه خطی آن در حال حاضر در کتابخانه تیموریه در قاهره وجود دارد.

۲. المغنی فی الأدوية المفردة

در این کتاب داروها بر حسب درمان اندام های مختلف بدن نوشته شده است و بعدها «ابن السویدی» شاگرد ابن بیطار از این کتاب برای نگارش کتابش «السمات فی اسماء النبات» استفاده نمود.

این کتاب بیست فصل دارد و ابن بیطار آن را بعد از کتاب الجامع تألیف کرده است و لذا در آن اطلاعات جدیدتری در باره درمان بیماری ها با گیاهان دارویی آورده است. ابن بیطار در این کتاب به ذکر نظرات دیگران در باره درمان بیماری ها اکتفا نکرده و نظر تجربی و عملی خود را نیز آورده است. این کتاب هنوز به صورت خطی است و ابن بیطار این کتاب را نیز به «الملك الصالح نجم الدین ایوب» هدیه کرده است.

۳. کتاب الانابة و الإعلام بما في كتاب المنهاج من الخلل و الأوهام

ابن بيطار در این کتاب مطالب مبهم و نادرست کتاب «منهاج البیان فیما يستعمله الانسان» تألیف ابن جزله را به نقد کشیده است. ظاهراً ابن بيطار این کتاب را در آغاز ورود خود به مصر و قبل از تألیف دو کتاب خود الجامع و المعنی نوشته است زیرا که در ابتدای کتاب الجامع خود از این کتاب نام می‌برد.

۴. کتاب میزان الطب

این کتاب نیز همچنان خطی بوده و نسخه‌های متعددی از آن در کتابخانه‌های مختلف وجود دارد.

۵. کتاب الأنعال الغريبة و الخواص العجيبة

۶. رسالة في الأغذية و الأدوية

۷. مقالة في الليمون و شرابه و منافعه

۸. کتاب جامع المنافع البدنية في طب البرية

۹. رسالة في تداوي السموم

۱۰. تفسیر کتاب دیسکوریدوس فی الادوية المفردة

کتاب الجامع لمفردات الأدوية و الأغذية

شناخت دقیق کتاب الجامع المفردات الأدوية و الأغذية نیاز به نگارش مقالات مفصل و چه بسا کتاب‌های مشروح در باره محتویات آن را می‌طلبد که نگارنده این سطور در پی چنین کاری نمی‌باشد و تلاش می‌کند به طور مختصری برخی از مشخصات شاخص این کتاب را ذکر نماید. از جمله مشخصات شاخص کتاب مبحث نام‌های مختلف گیاهان دارویی به زبان‌های مختلف است که قبل از ابن بيطار، دیگر هموطن وی ابن میمون در کتاب «شرح أسماء القهار» بدان پرداخته بود. ابن بيطار در کتاب الجامع خود نیز تلاش می‌کند تا نام‌های مختلف گیاه دارویی را به زبان‌های یونانی، لاتینی، زبان اندلسی، بربری، فارسی، هندی و سریانی کند و در هنگام ذکر نام عربی گیاه از ذکر نام‌های محلی عربی آن در مصر و یمن، و دمشق و عراق و سایر بلاد و شهرهای اسلامی غفلت نمی‌ورزد و شاید در این زمینه از ابن میمون و سایرین پیشی گرفته باشد.

از دیگر مشخصات کتاب الجامع ذکر دقیق اماکن جغرافیایی محل رویش گیاهان است و بدین گونه است که می بینیم که ابن بیطار علاوه بر اطلاعات دارویی، اطلاعات جغرافیایی و از همه مهم تر «اطلاعات جغرافیایی دارویی» را به خوبی ترسیم می کند و این امر معمولاً در سایر کتاب های ادویه مفرد دیده نمی شود و در حقیقت ابن بیطار اولین شخصی است که بعد از دیسکوریدوس، و شاید هم به تقلید از وی، اقدام به ذکر اطلاعات جغرافیایی در این زمینه می نماید.

از دیگر موارد جالب در کتاب الجامع این است که ابن بیطار در بسیاری از موارد پس از ذکر نام لاتینی، یونانی، سریانی و فارسی، ترجمه نام مذکور را به عربی می آورد که این امر نیز یکی از ابتکارات ابن بیطار در این زمینه به شمار می آید و می تواند ناشی از زبان شناختی دقیق وی باشد.

ضمناً جناب آقای هوشنگ اعلم در مقاله الجامع المفردات الادویه و الأغذیه در دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائره المعارف اسلامی، مقاله شماره ۴۳۸۶ مطالب محققانه و ارجمندی آورده است که نگارنده، خوانندگان محترم را به آن مقاله ارجاع می دهد.

چاپ های مختلف کتاب الجامع

این کتاب همان طور که قبلاً ذکر شد اولین بار در اواخر ماه ذی قعدة سال ۱۲۹۱ هجری قمری در قاهره مصر در چاپخانه اسماعیل بن ابراهیم بن محمد علی (بولاق) در چهار جلد چاپ و منتشر شد که این چاپ بنا به نظر بسیاری از کارشناسان لبریز از غلط و اشتباهات است اما به هر حال چاپ این اثر در آن دوران که هنوز تحقیق و مقابله و تصحیح در بین پژوهشگران مسلمان و حتی مستشرقین کمتر رایج و متداول بود، از ارزش فراوانی برخوردار است. امروزه نسخه ای از چاپ بولاق مذکور در کتابخانه ملی شهر ستراسبورگ فرانسه به شماره ۱۱۲۵۹ نگهداری می شود. نسخه دیگری از این چاپ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۲۳۳۷-۱۲ موجود است. همچنین این کتاب یک بار دیگر در بغداد بدون ذکر تاریخ به صورت افست توسط مکتبه المثنی چاپ و منتشر شده است و قابل ذکر است که چهار جلد چاپ بولاق در دو جلد چاپ شده بود. آخرین چاپ این اثر چاپ بیروت است که در سال ۱۴۱۲ هجری قمری مصادف با ۱۹۹۲ میلادی صورت گرفت، که از حیث غلطها و اشتباهات همانند چاپ بولاق است با این تفاوت که ناشر،

مقالات آن را پاراگراف بندی کرده و با حروف خوانای جدید و با تفکیک واژه‌ها از یکدیگر به چاپ رسانده است.^۱ نگارنده سطور نتوانست نسخه ای از چاپ مذکور را مشاهده نماید. موسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل وابسته به دانشگاه علوم پزشکی در سال ۱۳۸۷ نیز اقدام به تصویر فاکسمیل کتاب از روی نسخه چاپ سنگی بولاق در یک جلد و در شمارگان ۱۵۰ جلد نمود.

در تهیه چاپ حاضر از چاپ سنگی بولاق استفاده شده است و تلاش شده است تا در حد امکان تعدادی از اغلاط چاپی کتاب تصحیح گردد و برخی موارد نامفهوم از روی نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۷۰۶۸-۱۰ تصحیح گردید.

همچنین از نسخه ناقص الاول و ناقص الاخر دیگری که در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۳۷۱۰۵-۱۰ نگهداری می شود استفاده شد. از امتیازات این نسخه این است که تاریخ کتابت قرن هفتم و یا هشتم هجری است و استاد دانش پژوه در صفحه اول مرقوم کرده اند که: این نسخه در برگبرنده از سطر آخر ص ۱۵۷ ج ۳ تا ص ۷ ج ۱۴۱ ص ۴ چاپی، چاپ سال ۱۲۹۱ قاهره می باشد و در پایان مرقوم کرده اند که این نسخه بسیار صحیح تر از چاپی است.»

حقیقت امر اینست که نگارنده ابتدا دو صفحه اول آن را با نسخه چاپی مقایسه نمود و چون دریافت که این نسخه تا حدود زیادی از نسخه چاپی صحیح تر است اقدام به تصحیح اغلاط وارده در نسخه چاپی از روی نسخه مذکور نمود. البته قابل ذکر است که این نسخه نیز علاوه بر ناقص بودن آغاز و انجام، در لا به لای متن نیز افتادگی های فراوانی داشت که از آن میان می توان به افتادگی متن بین صفحه ۸ع و صفحه ۶۹ را ذکر کرد که خوشبختانه این افتادگی در آخر نسخه خطی مذکور آورده شده است.

امید است که در آینده ای نزدیک نگارنده سطور بتواند کتاب را پس از مقابله با چند نسخه خطی دیگر به روشی قانونمند تصحیح و در اختیار علاقه مندان قرار داد، چرا که در حال حاضر تصحیح به صور قدر المستطاع صورت گرفته است.

نمونه اغلاط چاپ سنگی

در چاپ سنگی که در حقیقت تنها چاپ کتاب است اغلاط تایپی فراوانی وجود دارد که تلاش شد اغلاط مذکور تصحیح شود. نمونه هایی از اغلاط موجود به شرح زیر بود:

^۱ . دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، برگرفته از مقاله «الجامع لمفردات الادوية و الاغذية»، شماره ۴۳۸۶.

ماسر حویه: ماسر جویه، اسطوخودوس: اسطوخودوس، ابن ححل: ابن ججل، اوجاع لها: اوجاعها، من طریق: ابن بطریق، التجربین: التجربین، الاسخیس: الاسخیس، یدورد: یورد، الحور: الخوز؛ مسموما: مسموما؛ الخمیر: الخمر؛ ابن الجرار: ابن الجزار؛ لحیماً: لحیماً؛ الخورما: الخوز اما؛ مروش أوطا: موش أوطا؛ القسینی: العسینی؛ حلیه البرود: حیلہ البرء؛ الراتب: الرائب؛ ضممت: ضمدت؛ برز؛ بزر؛ یجب؛ یجلب؛ نفی؛ شفی؛ السحر: الشجر؛ ینطف: ینطف؛ الصدع: الصداع؛ ورضع: و وضع؛ أسنان: أشنان؛ هرار حسان: هزار جشان؛ بلاد نارشته: بلادنا «رشته»؛ للمکیوسات: للکیموسات؛ الأطفار: الأظفار؛ دهر: دهن؛ بیت المقلص: بیت المقدس؛ أخذ: أخذ؛ تخطاها: تحظاها؛ ذینک: ذلک؛ السنویات: السنونیات؛ المتخذ: المتخذ؛ و بطلونه: و یطلونه؛ ابن واقد: ابن واقد؛ المیامن: المیامر؛ قاطا حابس: قاطا جانس؛ القواد: القواد؛ القدر: القمر؛ البارزد: البارزد؛ أنومالی: أنومالی؛ لاعبه: لاغیه؛ رسمه: أسمه؛ ارحخانس: اریحجانس؛ لیعرس: لیعرس؛ الحصاره: الحصاره؛ ماء الفحم: ماء اللحم؛ مهراش: مهراس؛ یهرش: یهرس؛ هرم: هوم؛ مالمقراطن: ماء القراطن؛ هفت یهلو: هفت بهلو؛ أونولوسات: أونولوسات؛ فوانوسات: قوانوسات؛ دهن الخل: دهن الحل؛ الاختبارات: الاختیارات؛ أثر: أدر؛ فقر: فقر؛ الحسدى: الجدى؛ اعملت: ادملت؛ خشن: حسن؛ قلیوب: قلیوب؛ مطر: فصل؛ المدلوک: المدلول؛ مواضع: موضع.

قابل ذکر است که اغلاط در چاپ بولاق به وفور دیده می شود و موارد فوق الذکر تنها تعداد بسیار اندکی از کل موارد مذکور است و با توجه به این که در حاشیه چاپ بولاق دیده می شود که ناشر از نسخه دیگری نیز به صورت حاشیه بهره گرفته است لذا به نظر نگارنده، ناشر لااقل از دو نسخه خطی استفاده کرده است و ظاهراً اغلاط فوق الذکر در متن نسخ خطی مورد استفاده وجود داشته و از همان جا به متن چاپی راه یافته است، البته قابل ذکر است که با توجه به وجود نسخه های متعدد از این کتاب در کتابخانه های مختلف جهان، امکان دسترسی به همه نسخه های کتاب مقدور نمی باشد و لذا با توجه به امکانات موجود در حال حاضر، نگارنده سطور علاوه بر این که خود ابتدا به تصحیح اغلاط آشکار نسخه چاپی نمود، در مرحله بعد با استفاده از دو نسخه خطی موجود در کتابخانه مجلس شورای اسلامی تلاش کرد تا حتی المقدور سایر اشتباهات وجود در نسخه چاپی را تصحیح نماید. امید است که اصلاحات انجام شده بتواند محققان و پژوهشگران را در فهم دقیق متن یاری نماید.

قابل ذکر است که اشتباهات موجود در نسخه چاپی قاهره منحصر به نام گیاهان نبوده و شامل نام مؤلفات و یا نام نادرست کتاب ها نیز بوده و در مواردی نیز افتادگی یک سطر و یا بیشتر که

گاهی به یک صفحه می رسید در فحوای کتاب مشاهده گردید که این افتادگی ها در حد امکان از دو نسخه خطی مذکور به متن کتاب افزوده شد.

نگارنده در پایان با صداقت اظهار می کند که به علت مشغله های فراوان روزمره در تأمین معاش و گرفتارهای کاری نتوانسته است که از عهده تصحیح و مقابله مناسب کتاب برآید، امید است که در آینده، فرصتی پیش آید و این کتاب از آغاز تا انجام با نسخه های خطی موجود در کتابخانه های استان قدس رضوی و کتابخانه ملک و کتابخانه ملی و سایر کتاب خانه های مختلف کشور مقابله و تصحیح و بازچاپ شود، اما در حال حاضر به نظر می رسد که متن فعلی از متن چاپی قاهره به مراتب صحیح تر و دقیق تر می باشد.

www.ketab.ir